

II
79302

I. C. FILITTI

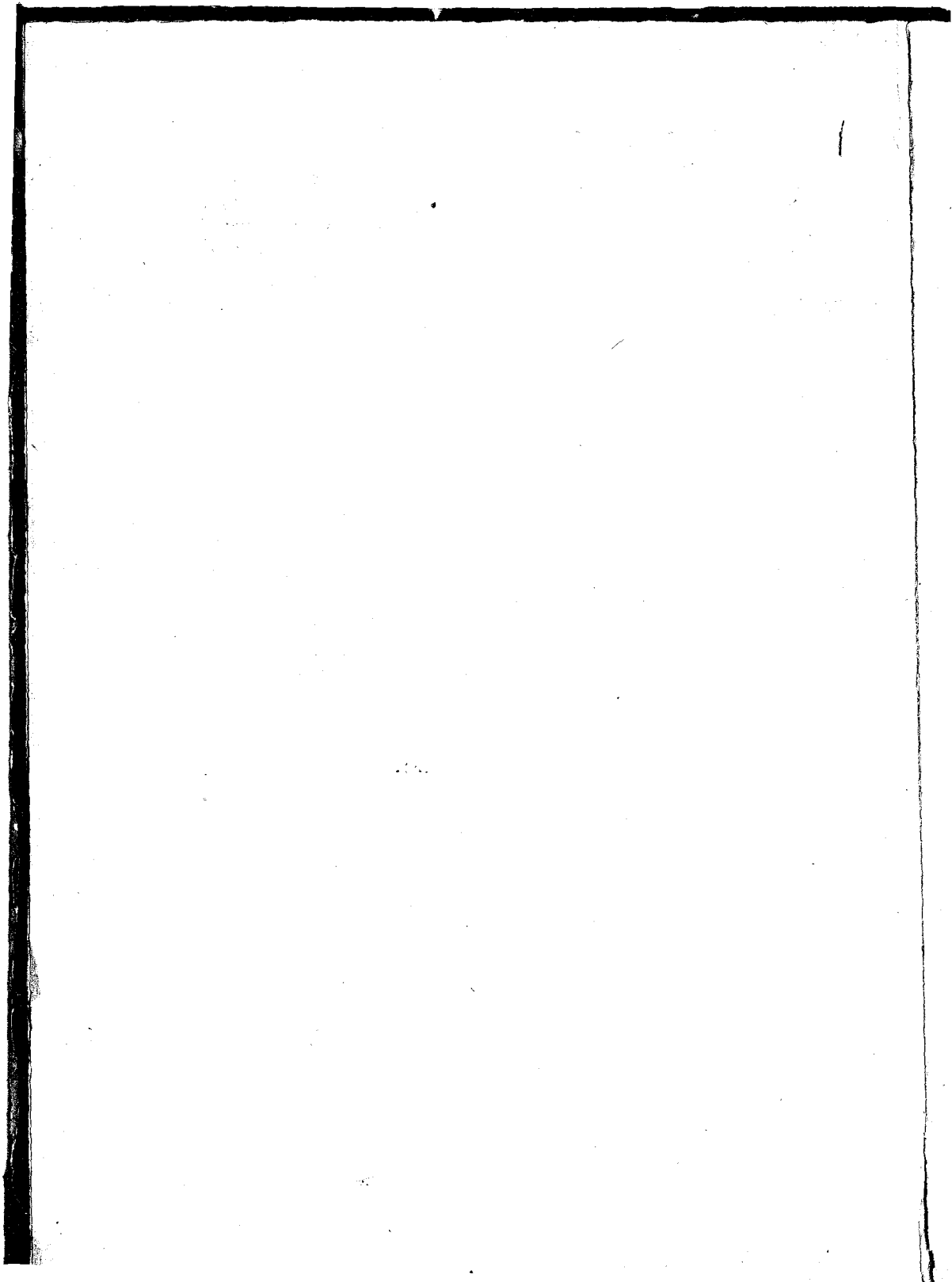
CLASELE SOCIALE IN TRECUTUL ROMÂNESC

(Conferință ținută, sub auspiciile Institutului social român, la
Fundatia Carol, Duminică 25 Ianuarie 1925).

Extras din „Convorbiri Literare“ Fevruarie și Aprilie 1925

BUCUREȘTI
Atelierele Grafice SOCEC & Co., Soc. Anonimă
1925

CLASELE SOCIALE ÎN TRECUTUL ROMÂNESC *)

Institutul social, de sub conducerea neobositului său întemeietor, d. profesor Gusti, mi-a dat misiunea, măgulitoare dar și foarte grea, de a vorbi, în limitele unei ore, despre „Clasele sociale în trecutul românesc“. Expunerea mea se va resimți, firește, de necesitatea de a concentra într'un timp atât de scurt o materie așa de vastă.

În evoluția claselor noastre sociale până la desființarea privilegiilor, se pot deosebi trei mari faze: prima, până la ivirea Turcilor la Dunăre; a doua, a încercuirii Principatelor române de către Turci; a treia, a penetrației apusane la noi.

I.

În cele mai vechi timpuri ale istoriei Principatelor întâlnim două stări sociale: una de proprietari ai solului, cari formează și clasa conducătoare; alta de oameni așezați pe pământurile celor dintâi și subordonați lor.

Această diferențiere socială se explică prin însăși formațiunea poporului român, în timpul căreia termenul de *Vlah*, prin care Slavii înțelegeau pe Romani, dobândește un îndoit înțeles: unul social de clasă servilă; altul etnic, pentru a desemna poporul format în Dacia prin desnaționalizarea Slavilor de către Romani.

Proprietatea pământului, așa cum apare la început în statele române, aparține, în indivizie, familiilor scoborătoare dintr'un strămoș comun.

Șefilor de familie li se zice cneji. Acest termen apare întâia oară la Bulgari prin sec. IX și a însemnat la origine pe șefii grupurilor de familie, aleși de șefii familiilor ca un *primus inter pares*, tot așa precum mai din vechi se alegeau conducătorii ziși

*) Conferință ținută, sub auspiciile Institutului social român, la Fundația Carol, Duminică 25 Ianuarie 1925. Este un rezumat al studiului în curs de publicare în *Arhiva pentru știința și reforma socială*, unde se va găsi și documentarea.

voevozi. În vechile doc. românești din Muntenia, cneaz este tradus sau prin judec, în înțeles de om liber, sau prin jude în înțeles de stăpân al șerbului, iar în doc. din Moldova prin județ, în acest din urmă înțeles. Toți acești termeni au în doc. noastre întretitul înțeles de proprietar, om liber și stăpân sau judecător al șerbului: corespund evident lui judex de altă dată, epitet al funcționarilor imperiali romani de toate treptele, ca și al reprezentantului pe latifundii al marelui proprietar roman absentist. Se mai zice proprietarilor în doc. noastre slavenești, dedi și nasledniți, adică moșneni, moștenitori ai unei dedine, ocine sau baștine, coborâtoare de la un moș; în doc. românești, moșneni, apoi megiași, adică proprietari indiviși.

Ca în *villa* romană, ca în Occident înainte de feudalitate, avem în satele noastre (selo) deoparte locuințele proprietarilor înconjurate de ale colonilor, iar de altă parte moșia indiviză. O parte din aceasta se cultivă, în loturi zise manse sau hof în occident, jirebii în Moldova, delnițe în Muntenia, de coloni cari dau proprietarului dijmă; altă parte este rezervată de proprietari, cari o cultivă în regie, cu ajutorul acelorași coloni, cari le mai datoresc, în acest scop, lucru sau clacă.

La origine și în Occident, erau două feluri de coloni. Unii legați de proprietar prin îndoită servitute, reală și personală, de care nu se puteau emancipa singuri; alții numai cu servitute reală, de care se puteau desface părăsindu-și lotul. Aceștia erau deci oameni liberi, dar libertatea lor era foarte relativă.

La noi, în cele mai vechi doc. colonii, sunt numiți: sused, în Moldova, în înțeles de oameni cu libertate mărginită; liunde, adică oameni de rând; sirah, în rom. siraci sau săraci, în înțeles de homines de populo sau subditi; mișei; vlahi, în opoziție cu cneji, în doc. slavenești; vecini în doc. slav. din Moldova, termen echivalent cu grec. paroikos; rumâni, în actele românești din Muntenia, ca traducere a lui vlah. În fine, cei cari nu erau legați de proprietar decât prin servitute personală, se numeau poslușnici, adică servitori. Toți acești termeni cuprind noțiunea de oameni cu libertate mărginită.

Totalitatea regulilor privitoare la raporturile dintre proprietari și coloni la noi în cele mai vechi timpuri, este cunoscută sub numele de legea vlahă. Acele raporturi erau mai ușoare decât în țările vecine, ceea ce se poate explica prin străduința Domnilor de a atrage coloni, dar și de a-i menține, pe întinsele teritorii, foarte slab populate, câștigate de la Tătari la mijlocul sec. XIV, când cu constituirea celor două principate românești.

De la constituirea acestor state apare și proprietatea izvo-râtă din dani domnești. Domnii aveau, pe deoparte, proprietățile lor personale, iar pe de altă parte toate pământurile care nu erau intrate în proprietate particulară, zise moșii domnești și puteau dispune după plac de unele și de altele. Firește că situația colo-

nilor de pe moșiile domnești era mai avantajoasă decât a celor de pe moșiile particulare, căci ei nu datorau dijmă și lucru decât domniei, pe când cei din urmă aveau îndoite îndatoriri, către proprietar și către domnie.

Din aceste proprietăți Domnii au început a face danii particularilor, fie numai uzufructe timporare, fie proprietăți veșnice. Pentru ca tranziția la noua situație să nu pară prea grea colonilor și să-i îndemne la fugă, Domnii acordau de obicei și scutirea acestora de îndatoririle către stat.

Uneori, Domnii mai acordau proprietarilor și favoarea ca slujbașii și judecătorii domnești să nu se amestece în satele lor. În acest caz proprietarul devenea și deținător al puterii publice.

Fie ab-antiquo, fie izvorâtă din danie domnească, proprietatea particulară a solului n'are în trecutul nostru caracter feudal: nu este concesiune în schimb de servicii nobile; se transmite până la ori-ce grad, cu singurele restricții derivând din sistemul proprietății colective. Formula: „să-i fie cutăruia moșie“, din întăririle de mutațiuni, nu trebuie să înșele. Întărirea domnească înlocuiește acte pierdute sau stricate de vreme; preîntâmpină judecăți între coproprietarii indiviși; înlătură pericolul unei confiscări; împiedică revocarea daniilor, care pare firească popoarelor primitive, ca și minții copilului.

*

Clasa proprietarilor a format cea mai veche nobilime a Românilor, o nobilime teritorială. În diploma de la 1247, prin care regele Ungariei conceda cavalerilor ioaniți oare-care foloase în Oltenia și Muntenia, se vorbește de „maiores terrae“ din aceste părți. O scrisoare a papei de la 1345, când statul muntean abia se închegase, este adresată „tam nobilibus quam popularibus Olahis Romanis“.

Deosebirea între această nobilime și cea feudală este că cea din urmă constituia un atribut al persoanei, putea exista și fără pământ și nu se perdea odată cu feodul. A noastră, se câștiga prin dobândirea proprietății, cu singurele îngrădiri impuse de regimul colectivității și se perdea odată cu ea. De altă parte, nobilitatea pentru valoare individuală nu se făcea la noi prin ceremonie introducerii în ordinul cavalerilor, ci prin dăruire de pământ de către Domn.

Îndatorirea principală a tuturor proprietarilor era de a veni călări la oaste, pe proprie cheltuială, însoțiți de câte 2—3 călăreți de fie-care sat ce stăpâneau. Astfel a fost compusă strălucita cavalerie care a perit la Valea Albă. Numai la mari primejdii se recurgea și la oastea pedestră, de țărani. Proprietarii erau aceia cari porneau la luptă pentru apărarea moșilor lor, care toate la oaltă formau moșia cea mare, adică țara. Dar ei aveau interes

ca pământurile să nu le rămâe nelucrate și de aceea și solicitau de la Domni scutirea de oaste a oamenilor de pe moșiile lor.

*

Când Românii au constituit cele dintâi state unitare, au împrumutat organizarea lor de la statele vecine mai vechi, în primul rând de la cele slave de la sudul Dunării, de care de mult se simțiau mai apropiați, prin tradiție, obiceiuri și religie. Au împrumutat de la Slavii de sud dregătoriile, pe care și aceștia le imitaseră de la Bizantini; au luat de la Bulgari, unde apare prin sec. XIII, epitetul de boer, care s'a dat la noi atât dregătorilor, cât și proprietarilor dintre cari se recrutau de obicei la început; au adoptat de la Sârbi epitetul de jupan sau pan și pe cel de vlastelin pentru sftnicii domnești.

Alături de nobilimea teritorială se ivește de atunci aristocrația sftnicilor domnești, cu și fără dregătorii determinate. Aceștia formară, în statul unitar, consiliul zilnic, obișnuit, al Domnului care ia toate hotărârile cu „boerii lui mari și mici“, după formula celor mai vechi hrisoave, fără ca toți, firește, să poată fi și prezenți. Numai în împrejurări extraordinare se constată adunări la care iau parte și căpeteniile militare adică principalii proprietari. O diferențiere deci, care se constată și în statele barbare din occident înainte de feudalitate și pe urma căreia cei ce se bucură de favoarea și încrederea Domnului, sunt „slugile“ lui, cum se mai zice și la noi dregătorilor, vor ajunge, oricare ar fi originea lor, să eclipseze importanța de mai nainte a nobilimii teritoriale, a șefilor de familie cari formau, cu toții, sfatul micilor voievozi de altă dată.

În Muntenia, în sec. XIV și XV, nu există decât epitetul de boer atât pentru dregători, cât și pentru proprietari. Numai în actele latinești ale voevozilor munteni se deosebesc „barones et milites terrae“. În Moldova, în aceeaș vreme, există pentru proprietarii ostași epitetul de viteji, de la ung. vitez=ostaș și acel de curteni, pentru că principalele așezări de la țară ale proprietarilor se numeau curți și pentru că proprietarii se strângeau în vreme de război la „curtea“ Domnului. Când izvoarele vechi zic că „mulți viteji făcu Ștefan cel Mare“, însemnează că a făcut proprietari pe ostașii de rând, ziși voinici, cari se distinseseră în lupte.

II.

În această organizație inițială, o schimbare adâncă s'a produs în urma încercuirii Principatelor de către Turci care, cu excepția nordului și nord-estului Moldovei, era complectă la mijlocul sec. XVI.

Tributul, plătit încă din sec. XV, fu sporit succesiv din cauza mezatului ce se deschidea la Poartă de candidații la scaunele domnești.

Se adăogară darurile ce Domnii se obișnuiră să facă Porții pentru a dobândi scaunul, a se menține în el, sau a-l redobândi. Se cereau de Turci bani pentru plata lucrătorilor de la cetățile și lopătarilor de pe corăbiile turcești.

Din sec. XVI Principatele devin „chelerul“ adică grănarul împărăției și Turcii își asumă un drept de preemțiune asupra cerealelor și vitelor de la noi. Uneori, exigențele depășese posibilitățile țării și atunci marfa cerută trebuie cumpărată. Alteori, marfa trimisă se perde pe drum și trebuie procurată a doua oară. Se mai întâmpla ca Turcii să ceară, pentru o parte din produse, valoarea lor în bani.

Pentru satisfacerea acestor pretenții tot crescând, se creează o droaie de impozite, personale, directe și indirecte, zise „slujbe“ și foarte nemerit „măncături de peste an“. Din cauza exigențelor turcești, s'a simțit trebuința de venituri tot mai mari și s'a dat o tot mai mare dezvoltare fiscalității. Odată cu fiscalitatea, sistemul răspunderii colective, care exista din vechime în afaceri penale și chiar civile, se întinde și în materie de impozite. Proprietarii indiviși răspund unul pentru altul, ca și pentru colonii de pe moșiile lor. Restrângerea libertății acestora este motivată de acum și de interese fiscale.

Capitalul apare și la noi atunci în forma lui primitivă de capital de camătă, ce nu se caută pentru investiții productive, ci pentru consumație, plata impozitelor sau trebuințele traiului. Cei cari au „banul“, adică numerarul, tot mai necesar din cauza fiscalității, expropriază pe cei cari trec prin momente de jenă financiară; ei domină și economiceste și politiceste. Camătă fac nu numai creditorii străini, dar și Domnii, boerii dregători, boerii proprietari, negustorii străini și de țară și chiar fețele bisericesti.

În aceste împrejurări are loc în principate o adâncă prefacere socială.

În sânul nobilimii teritoriale începe, din sec. XVI, un dureros proces de selecție naturală nemiloasă. Înăuntru aceleiași clase de boeri-proprietari, se ridică unii și decad alții. Foarte mulți proprietari sărăcesc, pentru că nu mai pot face față totodată îndatoririi ostășești și impozitelor tot mai numeroase; pentru că apasă asupra lor sistemul lărgit al răspunderii colective; pentru că se întâmplă de cad în robie și trebuie să se răscumpere cu bani grei. În toate aceste cazuri, față cu raritatea numerarului, altă soluție nu este decât zălogirea și apoi vânzarea ocinei. În asemenea vremuri de liberalism feroce, când se aplică fără restricție maxima „homo homini lupus“, nimeni nu este cruțător. Cel puternic abuzează fără scrupul de situația lui.

Se ivesc și la noi „comendările“: nevoiașul nu-și vinde atunci numai moșia, dar și libertatea, care a devenit o sarcină. Aceste cazuri sunt foarte numeroase la noi din sec. XVI și de aceea s'a crezut greșit că iobăgia nu datează la noi decât de atunci. În

realitate avem de acum o nouă categorie de rumâni. Pe lângă rumânii ab-antiquo, cari nu fuseseră nici odată proprietari, avem de acum rumâni proveniți din foști proprietari, pe cari fiscalitatea excesivă i-a silit să-și înstrăineze nu numai proprietatea, dar și libertatea și să devie coloni pe pământul altuia, de obicei pe însuși pământul pe care-l stăpâniseră până atunci.

*

Aceste vicisitudini ale nobilimii teritoriale au avut o adâncă înfruntare asupra forțelor militare ale statului.

S'a ivit necesitatea de a grupa pe micii proprietari nevoiași, acordându-le ușurințe fiscale ca să-și poată îndeplini și mai de parte îndatorirea ostășească și de a-i organiza astfel încât să existe siguranța că vor face față îndoitelor lor obligații militare și fiscale.

Aceste grupări, organizate de prin sec. XVII, sunt cunoscute sub numele de bresle de slujitori și în ele au intrat, când n'au mai putut fi de sine stătători, curtenii din Moldova și similarii lor din Muntenia, ziși de prin sec. XVI, roșii.

Tot pentru a menține o forță armată, s'au acordat privilegiu fiscal și colonilor de pe unele moșii domnești, cari au format astfel în amândouă principatele, breasla militară și fiscală zisă a călărașilor.

Cât privește straja marginii, ea a fost încredințată, tot în schimb de ușurințe fiscale, fie unor sate de micii proprietari, fie unor sate de coloni domnești.

Tot în bresle au fost grupați și micii funcționari civili, căroro li s'a zis de asemenea slujitori. Ei purtau titlurile dregătoriașilor mari de care atârnavă: postelniceii, logofeții, spătăreii etc.

Caracteristica serviciului tututor slujitorilor era că o parte a anului slujeau statului, iar altă parte își vedeau de treburile lor la țară. În loc de leafă, se bucurau de unele scutiri de impozite.

Toți slujitorii erau organizați la fel, în cete, comandate de sutași, iuzbași sau hotnogi. Cetele dintr'un județ formau pâlcouri, steaguri sau căpităanii, comandate de căpitani. Cetașii erau răspunzători în mod colectiv de dările lor; sutașii răpundeau față de căpitani de dările cetașilor și căpitani față de dregătoriașii mari de cari depindeau. Cu toții erau totodată tirani și martiri.

În breslele slujitorești nu puteau intra, fără voia stăpânului, colonii de pe moșiile particulare.

*

Altă urmare a fiscalității a fost înmulțirea oamenilor liberi fără pământ, prin emanciparea iobașilor cari nu fuseseră nici odată proprietari.

Pentru micii proprietari nevoiași, tot mai neîncăpători pe un hotar indivis, era o îndoită ușurare când un rumân le oferea să se răscumpere. Dobândeau ceva numerar și-și liberau pământul pe care prefereau să-l cultive cu propriile lor brațe.

Pentru moșiile domnești și proprietățile mari particulare, strămutarea colonilor era de acum în deajuns îngrădită prin fiscalitate. Omul liber, ori unde locuia, era obligat să-și dea birul și dajdia cu satul. Se putea muta, cu condiția „să arunce cislă după el și să se știe unde se duce”. Dar birul și dajdia se percepeau prin cislă, erau adică impozite de repartiție și satul răspunzător veghia ca numărul contribuabililor săi să nu descrească.

Numărul oamenilor liberi fără pământ a sporit și prin obiceiul de a privi ca liberi pe iobagii căzuți în robie, cari izbuteau să se întoarcă la urma lor.

Foștii iobagi emancipați, cari se specializaseră în anumite meșteșuguri sau slujiseră proprietarilor ca poslușnici, se simțiră atrași spre târguri și mai ales spre capitală, unde serviciile lor puteau fi mai prețuite. De altă parte, fiind obișnuiți cu scutirile fiscale ce proprietarii obțineau pentru ei, au recurs și ca oameni liberi la tocmeli cu vistieria și astfel se formează, cu încetul, breslele de meseriași.

*

X Tot o urmare a fiscalității a fost creșterea însemnătății aristocrației de dregătorii față de nobilimea teritorială. V

Dregătoriile statului s'au complectat treptat până în sec. XVII. Până puțin după tratatul de la Cainargi din 1774, dregătorii se împărțeau în trei categorii: boeri mari, boeri și slugi. Boerii mari erau titularii funcțiilor de sfat și divan domnesc și ai înaltelor demnități ale curții, în total vre-o 20 de dregătorii. Boerii, erau dregătorii imediat subordonați celor mari și purtau aceleași titluri, dar în loc de vel, mari, li se zicea vtori, al doilea, sau treți, al treilea. De prin sec. XVII s'a luat obiceiul că boeriile mari și boeriile se confereau prin îmbrăcare cu blană, cu caftan, în prezența Domnului. În fine, epitetul de slugi, care în vechime se dădea tuturor dregătorilor, a ajuns să desemneze numai pe slujbașii inferiori; li s'a mai zis și boernași și nu se îmbrăcau cu caftan.

Dregătorul cel mare în slujbă era evident omul care se bucura de favoarea domnească. Era scutit de unele impozite; obținea scutiri parțiale sau totale pentru colonii de pe moșiile lui; percepea o parte din dările breslelor slujitôrești de sub ordinea lui; era solicitat și răsplătit de oricine căuta pentru sine sau pentru ai săi un sprijin sau o carieră; își sporea patrimoniul cu moșioarele nevoiașilor pe care-i împrumuta pentru plata dărilor, sau cari se răscumpărau de la el de pedepse; lua în arendă impozitele, căci măcar din sec. XVII „slujbele se vindeau”. În sistemul răspunderii

colective și ierarhice, cel ce plătea pentru altul se putea folosi de pământul lui și în cele din urmă să-l vândă sau să și-l însușească pentru a se despăgubi.

Dar exista și pentru dregător reversul medaliei: împrumuturile forțate, pierderea favoarei domnești, schimbarea Domnului, dușmănia celui nou. Întreprinderea impozitelor mai ales, era astfel sorginte de câștig pentru unii, de pagubă sau ruină pentru alții.

Aceeaș, în alt proporții, era și situația dregătorilor mici.

*

În sfârșit, în vâltoarea provocată de fiscalitate încep să se formeze latifundiile. Era destul ca prin moștenire sau prin cumpărare, danie ori înfrățire, liber consimțite sau silite, în vreuna din împrejurările arătate, un boer puternic să fie moșnean într'un hotar, pentru ca apoi, treptat, să-și alipească și cu și fără silnicie părțile codevălmașilor căzuți în nevoe. Când a format un singur trup important de moșie, îl hotărniceste și cere întărire domnească pentru această stăpânire *diviză*. Formarea, în aceste condiții, a proprietății mari divize, este caracteristică sec. XVII. Este o necesitate economică, impusă de fiscalitate. Este, totodată, o tendință a celui puternic și bogat de a se diferenția, de a ieși din rândurile acelorora cu care nu se mai simte deopotrivă, deși originea lor este de obicei aceeaș.

Termenii de megiaș, moșnean, răzaș, judec, ajuns, din sec. XVII, să se aplice de preferință micilor proprietari rămași în indivizie. Proprietarii mari cari s'au hotărnicit, s'au despărțit de foștii lor semeni, disprețuiesc acești termeni; ei nu-și mai zic decât boeri, ca și dregătorii. Și cu dreptate, căci situația lor de proprietari mari și diviși o datorese împrejurării că, mulțumită dregătorilor, au putut dobândi sau păstra o bună situație materială. Este o strânsă corelație între slujbele și proprietățile lor; unele sunt în funcție de altele. Proprietatea diviză se numește și ea în consecință boerească, spre deosebire de cea indiviză care singură mai este zisă moșnenească sau răzășească.

Proprietatea indiviză cedează tot mai mult pasul celei divize, este absorbită de aceasta.

De altă parte, pe proprietatea indiviză se grămădesc tot mai mulți descendenți ai autorului comun; ei se simt tot mai la strâmtoare pe pământul strămoșesc tot mai neîncăpător. Nu numai că ajung să nu mai aibă loc pentru a ținea coloni, dar au chiar tendința de a se exclude unii pe alții din hotar. Ca aspect, îmbrăcăminte, fel de viață, unii ajung să semene cu țărani.

*

Cu vicisitudinile prin care a trecut astfel nobilimea teritorială și cu importanța dobândită de aristocrația de dregătorii, se

înțelege și noul aspect al sfatului țării, al „țării“ legale. Continuă a nu fi o adunare populară, dar acum, la sfatul țării, convocat la ocazii solemne, proprietarii nu mai participă decât prin șefii cetelor slujtorești în care sunt grupați. Cuvântul „țară“ corespunde astfel, din punct de vedere politic-social, cu „regnicola“ din Ungaria de pe la mijlocul sec. XIV: nu desemnează de cât pe privilegiați. În opoziție cu „țara“ legală este „țara“ fiscală. Într'adevăr, esența privilegiului țării legale este de a nu plăti impozitele după sistemul aplicat poporului de rând și zis „cîsla țărănească“, sau „dajdiile țărănești“, sau, mai scurt „țara“; privilegiul fiscal consistă, tocmai în a nu fi „amestecat cu țara“.

*

În trecutul românesc n'au existat instituțiile juridice care în occident au garantat perpetuarea situației economice și sociale dobândite de o familie.

Am arătat că în vechime la noi însușirea de nobil nu era personală, ci legată de proprietate.

Apoi, în organizarea feudală, măcar de la o vreme, a existat pentru nobili un drept special de moștenire, precum și oare-care inalienabilitate a patrimoniului, care asigurau averea în familiile nobile, ca substrat al situației lor sociale. La noi, ca și în imperiul bizantin, aceste sisteme n'au putut pătrunde, așa că singura garanție a situației materiale și sociale a familiilor era numai puterea de conservare a fie-cărei generații. De aceea și la noi, ca în imperiul bizantin, prea puține au fost familiile care au izbutit să se menție înfloritoare timp de mai multe generații.

La fel a fost și cu aristocrația noastră de dregători.

Categoria dregătorilor mari de la noi, din sec. XVI încoace amintește în unele privințe pe a senatorilor romani din sec. IV. Ajungeai senator dacă te îmbogățiai și după ce treceai prin „cursus honorum“ până la demnitățile cele mai înalte, care confereau titlul de senator. Dar fiul de senator nu călca de drept pe urmele tatălui său. Numai dacă-și păstra situația materială și dacă era mânat de ambiție, avea avantajul că trecea mai repede decât un „homo novus“ prin „cursus honorum“ și că putea deci ajunge mai repede, la rându-i, senator.

La noi, boerul care ieșea din slujbă se numea mazâl. Trăia de obicei la țară; privilegiile și avantajile lui nu mai erau a-celeași. Urmașii lui aveau să-și creeze ei înșiși o situație. După împrejurări, deveneau și ei boeri, rămăneau simpli proprietari de sine stătători, intrau în bresle, sau în sfârșit își perdeau proprietatea și uneori chiar libertatea.

Nici un titlu de noblețe ereditar n'a fost la noi semnul exterior, transmisibil dealungul veacurilor, mărturia indestructibilă a situației dobândite odată de o familie, care rămânea apoi aceeași

în ierarhia nobiliară, independent de vicisitudinile ei ulterioare și de situațiile incidentale ale membrilor ei.

Dar, dacă sistemul nostru legal făcea din fie care generație făuritoarea propriei ei situații, exista totuși și la noi conștiința despre o noblețe ereditară. Despre un om nou, se zicea în sec. XVII că era ridicat din prostime, iar despre urmașul unei familii cunoscute, că era „de bun neam“, sau „de bun rod“. Bine s'a zis că dacă boeria—funcție nu se moștenea, era însă ereditară și la noi boeria — noblețe.

Au fost Domni, încă din sec. XVII, cari au acordat oarecare privilegii fiilor de boeri, dar acela care a încercat să legalizeze o noblețe ereditară, a fost C. Mavrocordat, în prima jumătate a sec. XVIII. El confirmă evoluția epitetului de boer, calificând astfel numai pe dregător. Legalizează scutirile de dări pe care Domnii anteriori le acordase de obicei dregătorilor în funcție și le extinde și la cei ieșiți din slujbe și la fiilor lor. Creează categoria nobiliară a „neamurilor“, în care cuprinde pe urmașii boerilor mari și categoria „mazălilor“ în care așează pe urmașii boerilor și le acordă și lor oarecare scutiri de impozite. Dintre boernași nu mai recunoaște de cât pe postelniceii ca o ultimă treaptă a tagmei boerești și nu acordă nici o favoare urmașilor boernașilor.

Această întocmire a rămas, în trăsături generale, aceeași până la desființarea privilegiilor. Ea dădea oarecare satisfacție conștiinței despre o noblețe ereditară, ce se manifestase când cu ocuparea Olteniei de Austriaci și s'a afirmat și cu prilejul anexării Bucovinei către Austria.

Ca o consecință a reformei lui Mavrocordat, care elasă la neamuri și mazăli numai pe urmași boerilor mari și ai boerilor, adică ai dregătorilor ce se îmbrăcau cu caftan, s'a considerat de atunci încoace că dobândirea dregătoriilor cu caftan constituia o înobilare ce se transmitea descendenților.

* * *

Clasă conducătoare în Principatele române, mai ales de la decăderea nobilimii teritoriale, a fost aristocrația de boeri mari cari formau divanul domnesc.

Puțin după tratatul de la Cainargi din 1774, dregătoriile cele mari de până atunci au fost despărțite în două clase. Titularii celor de clasa întâi au fost calificați de „cinstiți și credincioși boeri“, iar ceilalți numai de „credincioși“. Simpli boeri de până atunci au fost confundați în categoria boernașilor. Avem deci acum, boeri de două clase și boernași.

După vre-o 20 de ani, se face însă o diferențiere. În sânul dregătoriilor de clasa întâi, se deosebesc cele privitoare la interesele principale ale Statului, echivalentele ministerelor moderne și care avuseseră totdeauna o mai mare importanță; fiindcă aceste dre-

gătorii nu erau pe atunci decât cinci, grec. pende, titularii lor au format „protipendada“. La sfârșitul epocii fanariote, aceste dregătorii de starea întâi ajunseseră a fi vre-o 10 în Muntenia, vre-o 6 în Moldova; titularii lor își ziceau „frați“ și numai ei puteau purta barbă. Astfel, în preajma anului 1800, deosebim: boeri mari sau protipendadă, boeri de două clase și boernași.

Dacă exceptăm câți-va indivizi, români sau străini, cari au reușit incidental să se ridice până la dregătoriile cele mari, acestea erau monopolizate, în pragul sec. XIX, de vre-o 20 familii în fiecare Principat, care formau o adevărată oligarhie, sub numele de protipendadă. Situația preponderantă a unora din aceste familii dată numai din sec. XVIII, a altora însă din al XVII-lea, a altora chiar din al XVI-lea; unele erau de origine străină, altele băștinașe. Formau o oligarhie întemeiată pe averea ei teritorială, o plutocrație, ca rezultat al selecțiunii materiale ce se făcuse în sânul chiar al boerimii de dregătorii.

Când, pe la mijlocul sec. trecut, curentul democratic s'a afirmat în Principate, prima țintă a loviturilor a fost, firește, protipendada, care deținea puterea politică și se credea chiar singură îndrituită s'o deție. Patima luptelor pe deoparte, neștiința pe de altă parte, au făcut să se formuleze atunci tot felul de păreri greșite și chiar contradictorii despre originea și evoluția boerimii în trecutul românesc.

Astfel, confundându-se protipendada întregă cu unii oameni mai de jos cari intraseră întâmplător în rândurile ei, i s'a aruncat epitetul disprețuitor de grupare de perveniți.

S'au opus apoi protipendadei în special și boerimii în general, categoriile zise neamuri și mazăli, privite ca reprezentând nobilimea cea veche, dar scăpătată, a țării. Decât, neamurile și mazălii, ca niște categorii nobiliare aparte, nu datau decât dela C. Mavrocordat, din prima jumătate a sec. XVIII și cuprindeau, de atunci încoace, pe urmașii rămași fără boierii ai boierilor, fie de țară, fie străini. Mai mult, măcar din a 2-a jumătate a sec. XVIII, se constată obiceiul Domnilor de a crea mazăli și neamuri, dintre oameni de rând, cari nu erau urmași de boeri, dar căroro voiau să le acorde privilegiile respective.

S'a mai formulat teoria că moșnenii sau răzășii, proprietari rămași în indivizie, ar fi reprezentanții prin excelență ai boerimii vechi și băștinașe ajunsă țărănită la sate. Dar, dacă s'ar fi cercetat cine sunt urmașii nobilimii teritoriale, s'ar fi văzut că regulile pentru transmiterea moșiilor fiind aceleași și pentru cele divize și pentru cele indivize, se putea intra și în unele și în celelalte deopotrivă, prin zestre, înfrățire, danie și în fine prin cumpărătoare cu consimțământul rudelor și vecinilor. În amândouă felurile de moșii deci, se puteau găsi deopotrivă, fie proprietari cari nu scoborau în linie bărbătească, fie cari nu pogorau deloc din proprietarul ab-antiquo. Chiar străini puteau pătrunde pe aceleași căi, nu numai în moșiile

divize, zise boierești, dar și în cele indivize, moșnenești sau răzășești. Asemenea origini străine s'au ascuns adeseori sub nume de familii cu consonanță românească, formate din numele moșiilor. În fine, moșiile indivize nu reprezentau neapărat o stăpânire mai veche decât cele divize. În toate timpurile s'a întâmplat ca urmașii unui proprietar divis să nu se menție în situația autorului lor și să se înmulțească în indivizie pe hotarul divis moștenit dela el.

În sfârșit, s'a mai vorbit în genere de boerimea de alt sânge decât majoritatea neamului. Este adevărat că boerimea română s'a amestecat, ca și nobilimea din alte țări, poate într'o proporție mai mare, cu neamuri străine. Dar, această încrucișare nu este specifică boerimii de dregători; s'a produs și în nobilimea teritorială, diviză sau indiviză, ca și în poporul de rând. Din sec. XV încoace se înșiră doc. care vorbesc de coloniști unguri, tătari, ruși, bulgari, sârbi, aduși de Domni și boieri pentru a popula sau înființa sate. Mihai Viteazu, într'o singură expediție, a adus 16.000 coloniști din Bulgaria, după cum Barnoschi Vodă a așezat numeroși coloniști poloni în Moldova la 1627. La 1806, un sat din R.-Sărat îndrăznește să ceară ca „ispravnic pământean să nu se mai numească în județul lor“. Cu dreptate a putut vorbi St. Marc Girardin, acum aproape o sută de ani, de „geografia mobilă“ a populației Principatelor. Ceea ce cu temei se poate spune despre poporul român, fără deosebire de clase sociale, este ceea ce un netăgăduit naționalist francez, Bainville, scria acum un an despre poporul francez, că este un compozit, un amestec, format cu încetul, ceea ce a avut de urmare o fericită diversitate din care derivă bogăția intelectuală și morală a Franței.

III

Organizarea economică și socială pe care am descris-o, a fost săpată de la temelie de influența occidentală, care a pătruns la noi de când Turcii, de la tratatul din Carlovăț încoace, au fost siliți să restituie treptat creștinătății cuceririle lor.

În special, ideologia franceză a sec. XVIII și a marii revoluții, a pătruns la noi, pentru a fi interpretată în sensuri diferite, prin cărțile franceze accesibile câtorva, prin emigrații adăpostiți la noi, prin agenții diplomatiei și emisarii republicei, prin negustorii cari porneau de la noi în apus pentru treburile lor, sau cari veneau de acolo la noi, în sfârșit prin intelectualii greci și feciorii de boeri cari au învățat în școlile mai apropiate sau mai depărtate, ale apusului. Centrul de propagandă era la București.

Intr'o privință, influența occidentală s'a repercutat la fel asupra tuturor elanelor noastre sociale: a redeșteptat în toate simțul național, care lăncezea decând învățământul îmbrăcase haina elenismului. Noțiunile de patrie și patriotism, pe care acest învățământ le propovăduia mereu, în școală ca și prin reprezentării

dramatice, în folosul elenismului, au fost transportate în domeniul aspirațiilor naționale românești și astfel s'a reluat tradiția boerilor cronicari.

Boerimea se îndeletnicește cu traduceri; un mare număr de școli românești răsar pe moșiile boerilor, ridicate și întreținute cu cheltuiala acestora; chiar arhierii greci sunt luați de curent și tâlmăcesc în limba țării cărțile bisericești. Când Lazăr a venit în Muntenia, terenul era pregătit pentru înțelegerea laturei naționaliste a învățământului său, care a și fost sprijinită de boerime, ca și școala lui Asachi în Moldova, în pline domnii fanariote.

În alte privințe, ideile occidentale s'au oglindit, firește, în mod diferit în clasele noastre sociale.

Protipendada, care monopolizase conducerea statului, ținea negreșit, ca orice stare socială, la privilegiile ei și-și apăra interesele. Considera că prin avere, cultură, educație, i se cuvenea să rămâe la cârmă.

Aveea ei, era rezultatul concentrării proprietăților din cauza fiscalității. Cultura, care se constată la atâția membrii ai ei, o dobândise prin dascălii greci și apuseni din casele boerești; educația, manierele, rafinamentul, prin contactul cu străini de seamă ce se perindau pe la noi și prin călătoriile în apus. Cu Fanarioții din jurul Domnilor, cu care a fost acuzată de a fi pactizat, avea aceste puncte comune și, derivând din ele, vanitatea și oare care tendință de cosmopolitism, de atracție pentru clasele înalte și saloanele elegante străine, de distanțiere față de celelalte clase naționale.

Dar, conservatismul boerimii mari conducătoare, încă din vechime cât și după ce s'a restrâns la o oligarhie de câte-va familii, a fost temelia patriotismului ei incontestabil. Naționalismul sau patriotismul este pretutindeni și totdeauna, expresia legăturii dintre interesele diferitelor categorii sociale și interesul statului. Acest sentiment este deci mai puternic la acele clase care trag cele mai multe foloase din organizația de stat existentă, pe care au deci interes s'o păstreze. Când o singură clasă socială, ca la noi boerimea, domină într'un stat, interesele statului se confundă cu ale ei. Aveau boerii, în mod instinctiv „sugestia pământului și a morților lor“, după frumoasa expresie a lui Maurice Barrès. Patria însemna pentru ei, — ca altă dată pentru nobilimea teritorială care o apărase cu sângele —, datinele și „pronomiile“, adică privilegiile, moștenite. Păstrarea autonomiei patriei, astfel înțelese, a fost firul roș care i-a călăuzit constant când era amenințată de competițiile rivale ale vecinilor puternici. De aceea au și plăsmuit, în ajunul tratatului de la Cainargi, pretinsele texte ale capitulațiilor noastre cu Poarta, care au format, în epoca de renaștere, temelia revendicărilor naționale.

Antipatia boerimii față de Greci, încă din sec. XVI se explică tot astfel. Sfetnicii greci ai Domnilor se atingeau de datini

și privilegiu, pentru a organiza fiscalitatea impusă de exigențele turcești și mai erau și niște concurenți nedoriti la dregătoriile tot mai râvnite ale țării. Sentimentul anti-grecesc n'a părăsit boerimea conducătoare nici când a devenit o oligarhie. Protipendada întrebunțează chiar, la începutul sec. XIX, termenul de patriotism pentru a desemna unirea boerilor de țară împotriva celor greci. Patriotism înseamnă atunci dreptul rezervat boerimii naționale de a deținea și, firește, de-a abuza de putere. Este un naționalism mai mult negativ, dar este naționalism. În Muntenia, protipendada este aceea care, îngrozită de caracterul social pe care mișcarea lui Tudor Vladimirescu l-a avut la început, a transformat-o în națională, convingând pe Tudor că numai administrația fanariotă era cauza tuturor suferințelor țării.

Față de curentele liberale venite din apus, proiectele de reforme întocmite de protipendadă în preajma anului 1821, se caracterizează prin aceea că, pe deoparte, propun stărpirea a diferite abuzuri derivând din sisteme administrative și financiare învechite, iar pe de altă parte, că voesc menținerea tuturor privilegiilor, dar, dacă s'ar putea, numai pentru boerimea cea mare, pe care o privesc oarecum ca pe singura legitimă. Trebuie recunoscut că era întemeiată observația asupra căreia protipendada insista mereu, că cu cât numărul privilegiatilor este mai mare, cu atât sarcinile statului apasă mai greu asupra celor rămași, mai ales asupra țărănimii. De la unii membrii ai protipendadei au pornit însă, atunci, și propuneri de renunțare la unele privilegii și chiar de „obștească legătură în contribuție”.

Ideile democratice, protipendada, în genere, le-a respins cu hotărâre. Participarea altor clase la conducerea statului, i se părea inadmisibilă. Numai familiile puternice și luminate le socotea în stare să se călăuzească mai de grabă de interese generale. Boerii neatârnați prin situația lor se priveau ca singurii deponitari ai fericirii nației. Totuși, iarăș din sânul boerimii mari s'au făcut la 1821 și propuneri de o adunare obștească, la care să participe și deputați ai județelor, cu misiune de a stabili impozitele și de a întocmi bugetul.

*

În sânul boerimii secundare existau diferențieri, care însă nu derivau din rangurile oficiale, ci din diversitatea originii, averii, culturii, educației, mediului și relațiilor sociale. Unii se simțeau mai apropiați de protipendadă, alții mai depărtați de ea.

Boerimea secundară avea aproape aceleași privilegii ca și cea mare. Deosebirea fundamentală era că din a 2-a jumătate a sec. XVIII-lea, unele dregătorii mai însemnate ale statului fuseseră deosebite de celelalte și monopolizate, de fapt, de un mănușchi de familie, care exercitau astfel un patronat asupra boerimii secundare, fiindcă de ele depindeau funcțiile și favorurile. Această

situație subordonată, care derivase dintr'o inferioritate de avere, era firesc să pară nesuferită mai ales acelei părți a boerimii secundare care era conștientă de o origine, cultură și neatârnare materială ce puteau rivaliza cu ale protipendadei. De aci putea naște dorința de egalizare de drepturi a titularilor tuturor dragătoriilor care, până la tratatul din Cainargi, formase boerimea cea mare. Totuși acest curent specific nu se întâlnește decât la boerimea secundară a Moldovei, unde se manifestă încă din primii ani ai sec. XIX. Explicația se găsește în influența polonă. În Polonia, într'adevăr, ideologia marelui revoluții franceze fusese adoptată de așa zisa „șleahță“, adică nobilime măruntă, care credea că va avea de câștigat, din aplicarea ei, împotriva nobilimii celei mari. În Moldova, curentul ajunsese destul de puternic pentru ca Rusia să fie seamă de el în așezământul dat Basarabiei la 1818. Expresiunea desăvârșită a aspirațiilor boerilor secundari ai Moldovei, ale „carvunarilor“ sau „ciocoilor“, cum îi poreclea, în deridere, protipendada, se găsește în „constituția“ întocmită de ei la 1822. După cum revoluția franceză, cu toate declarațiile ei despre drepturile omului, întocmește, cu excepția aceleia de la 1793, constituții censitare și proclamă „egalitatea înaintea legii“, de care numai burghezimea avea să profite, tot astfel carvunarii moldoveni traduc, cum s'a observat de curând, în constituția lor declarația de drepturi franceză, dar întocmesc o organizație de stat în favoarea boerimii secundare.

În Muntenia, în lipsa influenței polone, acest curent specific nu se întâlnește. Se aud numai plângeri de la urmași de vechi neamuri, că sunt uitați prin provincia lor, pe când oameni noi și greci sunt cinstiți cu castane mai însemnate. Nemulțumirea boerimii secundare de aici o va îndruma mai de grabă spre liberalism.

Ceea ce se constată deopotrivă la boerimea secundară în amândouă Principatele, este spiritul de facțiune de frondă, caracteristic mișcărilor revoluționare franceze. Avem în amândouă Principatele, de la sfârșitul sec. XVIII, un „duh franțuzesc“, de răzvrătire, care se manifesta în cafenele, cluburi și chiar asociații masonice, îndreptat contra autorităților în genere și contra grecilor în special, pe care-l denunță Domnii și care neliniștește protipendada. Termenul de „francmason“, pe vremea lui Mavrogheni, se întrebuintează în înțeleș de turburător și intrigant, iar cel de „filfison“ este o stălcire a primelor cuvinte din cântecul revoluționar ce se auzea și pe la noi: „Vive le son du canon!“.

Și din rândurile boerimii secundare se ridică, în amândouă Principatele, glasuri pentru a deplânge soarta poporului de jos, dar nu se fac propuneri nici de restrângere a privilegiilor, nici de participarea altei clase decât boerimea la conducerea statului. Un izolat este boerul moldovean Vasile Mălinescu care cel dintâi, la 1804, vorbește de înproprietărirea țăranilor.

Cât privește boernașii, ei își vedeau de treabă prin județele lor. Își cultivau moșia și uneori pe cea vecină a vre-unui boer mare, erau aprigi în apărarea hotarelor lor, gata a umbla prin judecăți, nu totdeauna respectuoși și de hotarele vecinului. Aveau și ei oare care privilegii, obțineau de la boerii mari slujbe locale și concesiuni mărunte de venituri publice, tot atâtea prilejuri de a-și spori gospodăria. Unii din ei, în sfârșit, se ridicau la boeriile secundare. Gândul lor nu mergea până la egalizare de drepturi cu boerimea cea mare, dar, prin chiar situația lor subordonată, ideea de desființare a privilegiilor le putea deveni mai ușor accesibilă.

*

Există și la noi, de mult, o clasă de negustori și meseriași, dar care nu ajunsese nici la începutul sec. XIX să reprezinte o putere și o tradiție în stare să se impue în viața politică a Principatelor.

În timpurile cele mai vechi, micii negustori și meseriași rudimentari erau colonii de pe moșii domnești și particulare și de aceea, în doc., li se zice și lor, siraci. Negoțul cu toptanul și peste hotare era de atunci, din cauza chiar a alcătuirii social politice a principatelor, a constituirii lor târzii și a situației lor geografice, în mâinile străinilor, mai ales ale Italianilor, cari însă numai tranzitau pe la noi, iar meșterii calificați se aflau în orașele noastre de origine străină, mai vechi decât statele românești, sau erau aduși la trebuință din afară.

După încercuirea de către Turci, negoțul mare a căzut în mâinile mai ales ale Grecilor sau grecizanților din imperiul otoman, unde creștinii, în lipsă de drepturi politice, cunoșteau un fel de aristocrație orășenească de negustori cu toptanul, ziși eupatrizi, ca patricienii unor orașe din occident. În această a doua fază, negustorii străini s'au așezat, tot mai mulți, definitiv la noi. Cei cari dobândeau averi și aveau oare-care cultură, ajungeau adesea la situații fruntașe, intrau în dregătorii, se încuscreau cu boerii și cu Domnii, se urcau chiar în scaunul domnesc. Alții, cădeau în rândurile poporului de jos. Când s'au înființat breslele fiscale, am avut și bresle de negustori, de țară sau străini, care se bucurau de oare care avantagii în materie de impozite. Odată cu începutul penetrației apusane la noi în sec. XVIII, negustorii principali, deși în majoritate de origine tot din imperiul otoman, se puneau sub protecția statelor occidentale, pentru a dobândi tot mai multe privilegii și scutiri, în dauna indigenilor. Meseriașii de țară au suferit și ei, pentru că fabricatele străine erau eftine și se bucurau de favoruri vamale și pentru că, față de concurența străină, nu se puteau îndestul adapta exigențelor modelor noi. La începutul sec. XIX, străinii mai obținură și dreptul de a intra în bresle și pe acel de a vinde și ei nu numai cu toptanul, dar și cu deamănuntul.

O clasă burgheză, în sens occidental, nu s'a putut însă forma

la noi, mai întâi pentru că n'am avut feudalitate și nici interesele economice ale boerimii noastre nu stăteau, ca ale feudalității apusene, în calea intereselor negustorimii; apoi, pentru că porțile boerimii au fost în continuu larg deschise negustorimii bogate. Este totuși firesc ca principiile revoluției franceze să fi găsit în rândurile negustorimii mai răsărite de la noi, care venea în contact cu ideile apusene, fie direct, fie prin școlile grecești, un ecou potrivit privilegiilor fiscale și politice boerești de care nu beneficia. Acest curent s'a accentuat apoi în Muntenia, de la deschiderea școlii românești a lui Lazăr încoace, când un învățământ cu tendințe liberale a devenit accesibil și micii negustorimi și meseriașilor de țară.

*

Clasa noastră pozitivă și națională sau naționalizată cea mai numeroasă, era țărănimea. Cu cât, succesiv, Austria, Franța și în fine Anglia, căutau tot mai mult la noi, din a 2-a jumătate a sec. XVIII, materia primă de care aveau nevoie pentru aprovizionarea centrelor lor orașenești în evoluție spre industrializare, cu atât și proprietarii de moșii, cari erau mai ales boerii de toate treptele, înțelegeau ce câștig, neobișnuit până atunci, ar putea trage din pământurile lor, dacă ar fi exploatare în alte condiții decât cele tradiționale.

În consecință, clasa conducătoare, ca exponent al întregii boerimi proprietare și al proprietarilor în genere, ceru, încă din a 2-a jumătate a sec. XVIII, libertatea negoțului și renunțarea Turciei la privilegiile ei abuzive de aprovizionare din Principate. Interesele economice ale boerimii coincideau astfel cu ale puterilor apusene și au și fost satisfăcute prin tratatul de la Adrianopol din 1829.

Dar, odată ce producția agricolă devenea marfă de schimb, tot mai căutată pe diferite piețe, sistemul economiei naturale, care produce pentru trebuințele gospodăriei, nu mai putea dăinui. Raporturile tradiționale dintre proprietar și colon trebuiau și ele schimbate. Am făcut și eu greșeala de a serie că „din punct de vedere economic, al raporturilor dintre proprietar și muncitorul de pământ, proprietatea avea și la noi caracter feudal“. Expresia aceasta, caracter feudal, este greșită. Drepturile feudale derivă din îndatoririle ce înșiși stăpâni de moșii, priviți ca niște uzufructuari ereditari, au către alți stăpâni superiori, cari le-au concedat pământul în schimb de servicii nobile. Raporturile dintre proprietar și colon nu sunt de această natură și sunt cu mult anterioare feudalității. Colonatul roman se constată de fapt măcar din sec. II d. Chr. Pe o proprietate mare sunt chemați mici cultivatori de loturi, muncitori cu brațele, cu cari se încheie anumite acorduri. Timpul trecând, condițiile stabilite par insuficiente proprietarului, care încearcă să le îngreueze, pe când colonul vrea să menție în

perpetuu condițiile originare. Punctul de vedere al colonului ajunge să triumfe pretutindeni, pentru că pământ este mult și brațe puține și pentru că devine tot mai greu a zmulge de pe sol colonul obișnuit a-l cultiva din tată în fiu. Dar numai sistemul economiei naturale se poate împăca și cu acest regim. La noi, din a doua jumătate a sec. XVIII, proprietarii nu s'au mai putut mulțumi cu cantitatea de dijmă și cu numărul zilelor de lucru de până atunci, sau cu invariabilitatea echivalentului în bani al zilelor; nici cu dreptul ori-cui de a sădi vie pe pământul altuia, ceea ce, altă dată, era o destelinare bine venită; nici cu dreptul colonilor de a tăia în voe pădurile, ceea ce iarăș însemna în vechime sporirea întinderilor cultivabile. De aceea și Domnii fanarioți, pentru ca populația și deci veniturile Statului să nu descrească, au fost nevoiți să intervie înpotriva tendinței proprietarilor de a nu mai primi coloni decât în grele condiții, să silească pe proprietari să accepte coloni și să regulateze raporturile reciproce. Tendința firească a proprietarilor, îndemnați de noile împrejurări economice, era de a restrânge întinderea de dat în dijmă și de a spori zilele de lucru ale clăcașilor, pentru a cultiva cu ajutorul lor, în regie și cât mai eftin, o cât mai mare întindere. Voiau să ajungă la așa zisele „libere“ învoeli, între proprietarul care să dispue în voe de toată moșia, și muncitorul care să n'aibă decât brațele.

În fine, proprietarii, după ce obțin libertatea negoțului, se gândesc cum să profite mai bine de ea. Vorbesc încă dela 1831, de introducerea unei semințe mai bune de grâu, căci grâul țării este depreciat pe piețele străine; de plugăria primitivă cese face la noi în țarine pline de burueni; de mașini agricole ce ar trebui importate; de măsuri urgente pentru înlesnirea transporturilor pe apă și uscat până la schele; de îmbunătățirea soiului vitelor; de diferența de calitate între lâna oilor noastre și a celor străine.

Încă din pragul sec. XIX, ca o urmare firească, se ivesc și arendașii de moșii, nu numai străini, dar și români, chiar boerनाși și boeri secundari, mai ales în Moldova. Tot în Moldova, când Regulamentul organic laicizează administrația moșiilor mănăstirești, boeri mari chiar devin arendași, în locul rușilor de mai nainte ale chiriarhilor.

Totuși, nu atât din exigențele proprietarilor sau arendașilor s'au tras în trecut suferințele reale ale țărănimii, cât din ale cărmuirii și fiscalității, care au creat acea stare de spirit pe care o descriu la fel D. Cantemir și Mihail Sturdza, la două extremități ale epocii fanariote și ale căreia efecte se resimt încă.

*

Mai exista la noi și o clasă de „intelectuali“, care-și câștigau și ei existența în alt chip decât boerimea, prin munca lor intelectuală. Era reprezentată, în sec. XVIII, mai ales prin medicii și dascăli greci.

Titlul de doctor în medicină și filosofie de la Universitățile

apusului, se bucura, încă de la sfârșitul sec. XVII, de o deosebită considerație în lumea grecească. Și în Principate, în timpul cărmuirii fanariote, se acordau medicilor multe din privilegiile și onorurile boerimii. Mulți și-au și părăsit profesiunea pentru a intra în dregătorii. Cu atât mai mare era meritul acelora cari renunțând la avantajile mai însemnate, materiale și onorifice, ale carierei dregătorilor, puneau mai mult preț pe valoarea socială a științei lor, pe care o numeau „divină“.

Aceeaș observație este valabilă și pentru dascălii frunțași de la școlile cele mari grecești din Principate, cari rămăneau credincioși unei profesiuni pe care puțini boeri erau în stare s'o prețuiască, după cum constată, la 100 de ani distanță, D. Cantemir și Dionisie Fotino.

Pentru acești idealisti, câștigul material era secundar, iar onorurile nu le păreau îndreptățite decât când veneau să încunune valoarea individuală. Un hrisov de la sfârșitul sec. 18, vorbește de cei cari din „iubire de cinste“ caută „a se pricopsi la învățătură“ pe când alții „din iubire de slavă“ voesc „să câștige dregătorii“. Ei și-au îmbogățit învățământul, în tot cursul sec. 18, cu ideile filosofice occidentale, întru cât le deveneau accesibile. La București, în preajma anului 1800, școala grecească dobândește o nouă strălucire, mulțumită unor dascăli însemnați cari au îmbrățișat cu căldură ideile marii revoluții. În scrierile lor se găsește deopotrivă, critica privilegiilor care n'au ca substrat meritul personal și preocuparea de îmbunătățirea soartei materiale și morale a țărănimii. Ei lasă o adâncă impresie în sufletele tinerilor lor auditori. Unii din aceștia sunt din boerimea cea mare conducătoare și vor deveni în curând stegarii ideilor liberale din apus. Alții sunt din clasele mai modeste și ușor accesibili, firește, ideilor nouă. Lui Tudor Vladimirescu însuș, principiile marii revoluții i-au fost înfulecate în bună parte, de niște elevi ai dascălilor greci de seamă din București.

Aceeaș influență a fost continuată, tot în Muntenia, și asupra unor straturi tot mai adânci ale societății, de școala românească a lui Lazăr și a urmașilor lui, munteni și ardeleni.

Iată de ce în Muntenia, spre deosebire de Moldova, nemulțumirile poporului de jos încă de la 1821, nu se manifestă numai prin răscoale țărănești, dar și în scrieri ale cărturarilor ieșiți din rândurile lui, trecuți mai întâi prin școala grecească, apoi prin cea românească a lui Lazăr și trimiși, unii, la 1820, de boerimea cea mare, să-și desăvârșească studiile la Universitățile din apus. Ei vorbesc, ca și foștii lor dascăli, de acei „blagorodnici“, adică privilegiați, cari se fălesc că se trag „din naștere trupească din cutare și din cutare“ și cari cred că boer este „acela care poate să înjure pe cel mai mic când va voi“, pe când în realitate boer „este omul care se arată mai de folos compatrioților săi“. Concluzia lor este că fiecare trebuie să poată ajunge la cele mai înalte

situații „prin învățătura, silința și vrednicia sa“. Ei găsesse nedrept că „dajdia trebuie s'o plătească numai țărani proști“ și constată că treaba boerilor este „să stoarcă pe Români“.

Dar, o clasă socială ca să se afirme, nu presupune numai aceleași obiceiuri, ocupații și interese la un grup de indivizi la un moment dat; presupune și transmiterea prin generații a unui caracter special, dobândit prin izolarea și în timp a unei grupări de către celelalte. Lucrurile s'au petrecut la noi, și în privința intelectualilor, și în privința negustorilor, mai de grabă ca spre sfârșitul imperiului roman, când clasa mijlocie de mici proprietari, curiali, profesiuni libere, n'a putut constitui o grupare de care statul să ție seamă, de oarece membrii ei dispăreau succesiv sau în clasa superioară a marilor proprietari și dregători, sau în rândurile plebei de meșteșugari, mici negustori și coloni.

De aceea și Rusia, deși încă de la 1817 culegea, în scop interesat de popularitate, doleanțele tuturor claselor sociale din Principate, n'a putut ținea seamă, când sub auspiciile ei s'au întocmit Regulamentele organice, decât aproape numai de dorințele boerimii de diferite trepte.

Dar această boerime era desbinată și de aci a pornit și disolvarea ei. Astfel nu s'a putut aplica proiectul rusesc de a deosebi de o parte o nobilime ereditară compusă din toți cei ce până atunci dobândiseră boerii cu caftan, iar de altă parte o clasă de funcționari cari, pentru merite excepționale, să poată fi nobilitați și ei. Regulamentul organic a desființat deci pur și simplu boeriile cu caftane și a instituit numai cinuri sau ranguri personale, ca cele de azi în oștire, diplomație, sau în corpul tehnic; au fost denumite însă tot ca vechile boerii, împărțite tot în trei clase, dar puteau fi conferite treptat ori-cui, ca răsplătire pentru slujbele sale. Funcțiile statului ereau de asemenea deschise tuturor cu posibilitate de înaintare treptată până la cele mai înalte. Odată cu cinurile, și privilegiile deveneau accesibile pentru ori-cine.

Pornirea cea veche spre slujbe și caftane, s'a accentuat în consecință în epoca regulamentară, pe când profesiunile libere fără meniri politice, negoțul și de la o vreme chiar meșteșugurile, rămăneau fatal mai ales pe seama străinilor, cu toate eforturile guvernelor regulamentare de a îndruma tineretul claselor inferioare spre științele exacte, sau studiile practice. Cu atât mai nesuferită apărea, de altă parte, singura îngrădire pe care Reg. org. o punea ambițiilor politice pornite din poporul de rând, când cerea, pentru ca cineva să fie ales Domn sau chiar numai deputat de județ, să întrunească două condiții: să fi boer și să fie fiu de boer. Aceasta din urmă, noul boerit n'o putea împlini decât în sistemul chinezesc al înobilării simultane a strămoșilor răposați.

Se știe că aristocrațiile merg repede spre disolvare când

sunt coplesite prin intrare frecventă în sânul lor a unor numeroase elemente nearistocratice, pentru că tradiția unui corp organizat se șterge pe măsură ce cadrele lui se lărgesc. Așa s'a întâmplat și în Principatele române.

În Muntenia, în societatea filarmonică, definitiv constituită la 1834, în scop de a răspândi instrucția și în poporul de jos, se formează, încă de la 1836, un grup de boeri mari și mici și de intelectuali, elevi ai școlii grecești, sau și ai lui Lazăr, cari se lasă ușor câștigați de niște Francezi din București, partizani înfocați ai ideilor liberale, și întocmese un program secret politic în care figurează, pentru întâia oară, egalitatea înaintea legii și obșteasca impunere la dări. Meritul membrilor din protipendadă cari au aderat la acest program, era cu atât mai mare, cu cât însemna pentru ei pierderea unei situații preponderente reale. Pentru boerimea secundară însemna tocmai înlăturarea acestei situații de fapt a protipendadei și de aceea era destul de dispusă să renunțe la niște privilegii tot mai puțin prețuite, pentru că erau împărțite cu un număr tot crescând de boeriți noi. Pentru intelectuali în sfârșit, programul liberal însemna dobândirea tuturor drepturilor politice, fără nici-o rezervă.

Acelaș grup începe atunci și o campanie în Occident, pentru neatárnarea țării și înființează la Paris, la 1839, cu mai mulți Munteni decât Moldoveni, „Societatea pentru învățătura poporului român“, în care nu întârzie, sub influența mediului, să se manifeste ideile cele mai înaintate și chiar porniri revoluționare. În anii 1840—1843, în Muntenia, izbucnesc chiar cele dintâi încercări revoluționare, în care sunt amestecați boeri de toate treptele și intelectuali, cu îndoitul scop de a înlătura stăpânirile străine și de a desființa privilegiile. Avem în Muntenia, de la 1821 la 1848, alături de străduințe culturale, un curent politic neîntrerupt cu caracter nu numai național, dar și liberal și democratic.

Mulți sunt Moldovenii cari colaborează la mișcarea culturală și națională, prea puțini, în frunte cu Kogălniceanu, la îndrumarea liberală și democratică. Într'adevăr, fruntașii carvunari moldoveni cari, la punerea în vigoare a Regulamentului, protestaseră pentru că nu s'au acordat aceleași drepturi politice întregii boerimi și, amenințând cu răzvrătire, întrebuițaseră chiar frazeologia revoluționară strigând: „Jos Regulamentul; cetățeni, mai bine moartea!“, observară în curând că fiind, cei mai mulți, nu numai boeri, dar și fii de boeri, Regulamentul nu sta în calea nici uneia din aspirațiile lor. De altă parte, și în practică, în Moldova, Domnii regulamentari au ridicat pe mulți din boerimea secundară la cele mai înalte trepte, cu singura excepție a rangului de mare logofăt și a funcției de ministru, pe când în Muntenia, afară de vre-o 2—3 cazuri, membrii familiilor secundare n'au ajuns decât la rangul de mare agă, cel mai mic din cele de clasa întâi. În Mun-

tenia erau deci mai mulți cari aveau motive de a continua să strige: „Jos Regulamentul“, pe când boerimea Moldovei, în majoritatea ei, nu cerea, la 1848, decât aplicarea lui cinstită. Prin această formulă, boerimea secundară a Moldovei exprima acum aceeași dorință pe care, întruiva ei, o roșise la 1821 protipendada: stăvilirea înmulțirii boeriților și deci a privilegiaților.

Cum această stăvilire era cu neputință, trebuia să se ajungă fatal, în amândouă Principatele, la desființarea privilegiilor.

*

Expunerea ce precede, mă scutește de a insista asupra revoluției muntene de la 1848. Scopurile ei erau cele formulate mai de mult în Muntenia de privilegiații de toate categoriile, din cari s'au recrutat de altfel și conducătorii ei. După cum revoluțiile din Franța au fost făcute în favoarea burghezimii care ajunsese să reprezinte o putere socială, tot așa la noi revoluția s'a făcut pentru proprietari și intelectuali, cerându-se și aici, ca și acolo, concursul de circumstanță al unor straturi inferioare care n'aveau să profite pe urma principiului de „egalitate înaintea legii“.

Revoluționarii munteni au preamărit prin imitație și fără rost pe comercianți, cărora le atribuiau toate însușirile de moralitate, energie și patriotism, deși recunoșteau că negoțul principal era în mâinile străinilor și că n'aveam deci o burghezime în felul celei occidentale. Sub aspect că purtau de grijă intereselor negustorimii, cerând drumuri, instituții de credit, înlesniri negoțului, revoluționarii munteni erau preocupați în fond de interesele proprietarilor rurali de toate categoriile, formulate de mult de boeri, în calitatea lor de proprietari.

În schimb, revoluționarii munteni au trecut mai ușor asupra intereselor clasei care merită într'adevăr o atenție deosebită din punctul de vedere al consolidării naționale și sociale. După cum în Franța la 1848 burghezimea, pentru a da o satisfacție partidului reformei sociale cu care se aliase pentru a triumfa, a instituit o comisie mixtă de patroni și uvrieri, care s'a închis repede după câteva discuții teoretice, tot așa guvernul nostru revoluționar a adunat o comisie de proprietari și țărani, în care s'a discutat desființarea boerescului și înproprietărirea. La noi, nu era vorba de a desființa, ca în Franța la 1789, drepturile feudale ce apăseau încă asupra micii proprietăți ce se formase în bună parte singură prin răscumpărare; la noi trebuia creată mica proprietate prin exproprierea celei mari. Opintirea, cu puține excepții, a proprietarilor din amândouă Principatele a avut două temeuri: unul, că se punea în discuție însăși natura dreptului clăcașilor și se interpreta ca un drept de proprietate, oferindu-se despăgubire pentru clacă și nu pentru pământ, ca și cum ar fi fost vorba de a răscumpăra drepturi feudale; altul, că lipsea încrederea în posibilitățile de plată a despăgubirilor. În urma dezacordului constatat,

comisia mixtă a fost închisă. Șefii revoluției, cu excepția lui N. Bălcescu, n'au mai vorbit de împroprietărire.

Și la noi, ca în Franța, revoluția de la 1848 a fost numai tactică și metodă ce nu trebuia să înșele asupra țelurilor ei. Unii din șefii revoluției noastre, extremiștii, ziși roșii, au adoptat și ditirambele franceze asupra efectelor magice mântuitoare ale turburărilor revoluționare, precum și frazeologia jacobină. În sfârșit, după cum la Paris s'a ars tronul lui Ludovic-Filip, la București s'a ars Reg. Org.

În Moldova și fără astfel de revoluție ideile au evoluat de la carvunarism la liberalism. Reprezentantul tipic al acestei evoluții a fost M. Kogălniceanu, care mai are și meritul pe a nu fi pierdut nici odată din vedere importanța unei reforme agrare.

Regimul vechi se prăbușea singur, prin desbinarea și desconsiderarea reciprocă dintre treptele boerimii, prin excesele și ridicolul derivând din înmulțirea peste fire a privilegiatilor și prin necesitatea de a adopta forme nouă, impuse de contactul tot mai des cu lumea apuseană și de noile împrejurări economice.

De aceea, când divanele ad-hoc s'au întrunit la 1857, boerimea era aproape unanimă, în amândouă Principatele, pentru a cere desființarea privilegiilor și egalitatea înaintea legii.

Locul boerimii în conducerea statului l'au luat censitarii, reprezentați mai ales prin proprietarii rurali, și capacitățile, adică echivalentele de la noi ale burghezimii occidentale. Dar, pe când acea burghezime se ridicase, treptat, prin muncă disciplinată și spirit de prevedere și se oțelise în lupta aprigă a concurenței, noua noastră clasă conducătoare era, în altă formă, tot aceea de mai înainte, cu aceleași deprinderi atavice. Iată de ce noul regim la noi, a continuat în atâtea privințe pe cel vechi.

Cu această deosebire, că cel vechi nu se întemeia pe pretinsa „egalitate înaintea legii“.

I. C. Filitti